

İnsanın, Bilimin ve Hümanizmin

insanlığın ortak kültürü içinde

Yeni bir Sentezi (+)

İvan FROLOV (**)

Türkçesi: G. Doğan Görsev

İnsan ile bilim arasındaki ilişkiye eğilen bir inceleme, --insanın düşünsel etkinliğinin biricik ögesi değilse de, önemli öğelerinden biri olan bilimi de içeren-- kültürü atlayıp geçemez. Böylece, insan ile bilimin yeni bir senteze ulaştırılması olanağı, kaçınılmaz olarak, tüm insanlık için ortak bir hümanist kültürün taçlanmasından geçmektedir. Önce kültür kavramına açıklık getirmek yerinde olacaktır. Marksizm, gerek hümanizme açıktan açığa karşıt yaklaşımlarıyla, gerekse soyut bir yeni-hümanizmle ayırt edilen burjuva anlayışlarını reddederken, yine de birbirinden farklı kültür tanımlarının ortaya çıkmasını dışlamıyor. Bizim benimsediğimiz tanım, tarihsel bakımdan yaratıcı etkinlik ile, insanın --bu etkinliğin öznesi olarak-- serpilmesini bir bütün olarak birbirine bağlayan tanımdır.

Böyle bir yaklaşım, bir yandan kültürel ilerlemenin yer yüzü ölçeğindeki (global) süreçleriyle ilgili, öbür yandan kişiliğin gelişiminin hemen önde duran görevleriyle ilgili pek çok sorunu daha net olarak çerçevelemeye olanak verir. Bu yaklaşım özellikle, sınıf karşıtlığından kaynaklanan bir sürü etkenin dağıtıcı etkisiyle her ne kadar parçalanmış da olsa, modern kültürün

(+) Aşağıdaki yazı, İ.Frolov'un "Homme, Science, Humanisme: une nouvelle synthèse" (İnsan, Bilim, Hümanizm: Yeni bir Sentez), Éditions du Progres, Moscou, 1986 adlı yapıtından çevrilmiştir ve yapıtın son bölümünü ve vargısını oluşturmaktadır.

(**) İ.Frolov (d.1929): Felsefe doktoru, Moskova Üniversitesi profesörü, SSCB Bilimler Akademisi muhabir üyesi, Avrupa Kültür Derneği'nin ve daha birçok uluslararası bilimsel örgütün aktif üyesi. 1968-1977 yıllarında Sovyet "Felsefe Sorunları" dergisinin yazı kurulu başkanlığını yaptı, günümüzde SSCB Bilimler Akademisi Başkanlığına bağlı ve Bilim ve Tekniğin Felsefî ve Toplumsal Sorunlarını incelemekle görevli Bilim Kurulunun başkanıdır.

İ.Frolov, bilimin, özellikle biyolojinin, bilgi teorisi ve mantığın, çağımızın genel insanlık sorunlarının, felsefî antropolojinin felsefî ve toplumsal-etik yanlarına ilişkin bilimsel çalışmalarıyla uluslararası çapta bir ün kazanmış, yapıtları otuzdan aşkın dile çevrilmiştir.

gelecekte bütünlüğüne, bütünselliğine herhalde yine de kavuşacağı-
nı görmeye olanak veriyor. Kapitalizm iki tip kültür arasındaki:
egemen seçkinlerin kültürü ile onun kitleler için eşgeçerli sayı-
lan türü, yaygın deyimle "kitle kültürü" arasındaki uçurumu de-
rinleştirmektedir; bu, bir çözüme kavuşturulması gereken ve sos-
yalist ülkelerde daha şimdiden böyle bir yola girmiş bulunan, hiç
kuşkusuz sancılı bir toplumsal sorun yaratıyor. Bu süreçle yine
de, kültürün bazı özsel (aslı) belirgin özellikleri gerçekleşmiş
olmaktadır.

Kültürün hümanist yönelimi, gitgide artan ölçüde, kültürün
insan karşısındaki, insanın gelişme olanakları karşısındaki tav-
rını belirlerken dile geliyor. Ayrıca, günümüz insanlığında yaşa-
mın uluslararasılaşması ve yeryüzü ölçeğindeki sorunları çözüme
kavuşturma zorunluğu da, kültürel gelişmede bütünleşmenin hızlan-
masına yardımcı oluyor. Dolayısıyla, gerek kültürün evriminin
--gitgide artan ölçüde kültürün insansallaşmasında dile gelen--
iç etkenleri, gerekse uluslararasılaşma yönünde yol alan toplum-
sal-ekonomik ve diğer süreçler, kültürler arasında gitgide artan
bir etkileşime, onların bütünleşmesine tanıklık ediyor. Bu olgu-
lar tek tek her kültürün hükümlerine, özgünlüğüne zarar vermek
şöyle dursun, tam tersine, elverişli toplumsal koşullarda o kül-
türler lehinde etki yapabilir. Besbelli ki, kültürel gelişme stra-
tejisinin, değişik eğilimlerdeki pek çok süreç ve etken arasındaki
etkileşimleri, onların tek bir sistem içinde bütünleşmelerini göz
önünde tutması gerekiyor. Bütün bunlar tam olarak ancak, mahiyeti
kültürün özülüyle çakışan komünist bir uygarlığın koşullarında ger-
çekleşebilir.

Böyle bir kültürel gelişme anlayışı, hümanist etkenlere, in-
sansal etkenlere vurgu yapmakta, böylece modern insanın bilincine
gitgide daha derinlemesine işleyecek duruma gelmektedir. Bunun
parlak bir örneği, 1982 ortalarına doğru toplanan, Birleşmiş Mil-
letlerin, kültür politikalarına ilişkin dünya ölçeğindeki 2. Kon-
feransında görülmüştür. UNESCO tarafından Konferans'a sunulan
belgeler, 129 ülkeden ve 100 kadar uluslararası kuruluştan dele-
gelerin rapor ve konuşmaları, kapanış belgesi (en başta da, kül-
tür politikalarına ilişkin Meksiko Bildirgesi), besbelli ki fark-
lı ideolojik, politik ve toplumsal içerikler yakıştırılırsa da, hü-
manist kültür anlayışını vurgulayıp yükseltmiştir.

Bununla birlikte, gelecekte ortak bir hümanist kültürün ge-
lişmesi, yalnızca toplumsal düzeydeki etkenlere değil, ama ayrıca,

düşünsel ve kültürel alandaki insan etkinliğinin özgüllüğüyle bağlantılı içsel süreç ve eğilimlere de bağlıdır. Benim dikkatimi önce, iki "iki kültür"ün, bilim kültürü ile sanat kültürünün hem birbirinden farklılaşması, hem de birbirine yakınlaşması çekiyor; öyle ki bu iki kültür, insan doğasının zenginliğinin öğrenilmesi ve geliştirilmesi sürecinde bilimlerle sanatların yakın etkileşimi sayesinde, daha sonra herhalde uyumlu bir bütünlüğe kavuşacaktır.

Daha yukarıda (*) bilimin insan yaşamında nasıl önemli rol oynadığını; toplumsal etkenlerin ve insanın gelişim mantığının kendisinin, bilimi, varoluşun derinliğindeki bilinmezlerin deşilmesine nasıl sürüklediğini; bununsa, etik'in ve hümanizmin, bilgilenme sürecinin aksiyolojik yöneliminin önüne çetin sorunlar koyduğunu görmüştük. Yine de şunu belirtmek gerekir ki, bilimin gücü her şeye yetmemektedir: daha doğrusu, onun gücü genelgeçerli de değildir, mutlak da. Hatta önünde duran gelişme olanaklarına karşın bilim, insanın tinsel (düşünsel-duygusal) evreninin henüz bilimin erişebildiği alan dışında kalan birçok bilinmezleri önünde duralamak zorunda kalıyor. İşte o bilinmezler ancak başka araçların, özellikle sanatın yardımıyla çözülebilir.

Bunun nedeni, sürekli olarak insana yönelen, ona seslenen sanat yapıtlarının alabildiğine bireyselleşmiş olmasıdır. İnsan ile dünyanın sanat yapıtlarında oluşturduğu müstesna birlik, sanatı bilimden derinlemesine farklılaştırıyor; öyle ki sanat, yalnızca kullandığı yöntemler bakımından değil, bunun yanı sıra, sanatın nesnesinin her zaman sanatçının kişiliğiyle, sanatçının dünyaya öznel bakış tarzıyla karşılıklı-ilişki içinde bulunması bakımından da bilimden ayrılıyor. Oysa bilim nesnellik, eşkonumluluk (homothétie) ilkesini izleyerek, dünyaya o öznel bakış tarzından çıkma çabasıdadır. Sanat yapıtları bilim gibi, genel-bilginin kesinlikle tek-yönlü olarak özümlemesine ve genel-bilgiye ulaşmanın özel araçlarına (kavramlar, semboller, vb) özlem duymaz: Sanat yapıtları her şeyi dikkatlice insanın öznel eleğinden geçirerek, öyle bir derinlikli bireysel nüanslar dizisi oluştururlar ki, bu nüanslar dizisi estetik algıya, --ne kadar belirli bir eğilime, genel bir temaya bağlı kalsa da,-- yine de

(*) Burada yazar, kitabının 1. bölümüne gönderme yapıyor: "İnsandan yana bilim ve tüm bilimlerin ölçüsü olarak insan; Bilimsel bilgi ve hümanist değerler; Bilim ahlakı"

alabildiğine çeşitlilik kazandırır.

Sanatın insan üzerindeki, onun manevî evreni üzerindeki, onun yaşam tarzı ve davranışı üzerindeki etkileme gücünün sırrı işte burada yatmaktadır. Nitekim, bilim insan ruhunu tam olarak dolduramaz. Sanat sırf rasyonel olmaktan sıyrılmaya ve bilinmenin yalnızca bilimsel rasyonalizmle kavranamayacak bilgisine yaklaşmaya olanak verir; ayrıca, insanın iç dünyasını ve çevresindeki dünyayı kaynaştıran organik bir kesim olarak sanata insanın gereksinimi de vardır. Fizik bilgini Niels Bohr'un dediği gibi, "Sanatın bizlere taşıyabildiği zenginleşme, onun sistemli analizle erişilemeyecek uyumları bize getirme yeteneğinden geliyor." (1) Bir de Charles Darwin'in, yaşamının sonlarında, üst estetik hazları yitirdiğine nasıl hayıflandığını, eğer yaşama yeniden başlayacak olsa, beynin estetik hazlarla ilişkili bölümlerinin etkinliğini korumaya çaba harcayacağını söylediğini hatırlatalım. Kendisi şöyle yazmış: "Bu hazların yitirilmesi mutluluğun yitirilmesiyle eşdeğerlidir ve bu yitme doğamızın heyecansal yanını zayıflattığından, galiba düşünsel yetenekler üzerinde ve daha büyük olasılıkla manevî nitelikler üzerinde olumsuz bir şekilde yansır." (2)

İnsanın manevî ve heyecansal evrenini derinden yokladığı içindir ki sanat felsefî, ahlaksal, hümanist sorunlarda, yaşam ve ölüm, iyilik ve kötülük, özgürlük ve insan onuru sorunlarında mesajını en içe işleyici biçimde verir. Oysa bu konular, insanın kendisi gibi, bilimin kazanımları kadar hızla değişmezler, onları dile getiren sanatın durumunda olduğu gibi adeta "ebedi"dirler.

Toplumsal bir olgu olarak sanat çok-işlevlidir: İnsan etkinliğinin bir modeli olduğundan, toplumun dönüşüme uğratılmasına etkin bir şekilde katkıda bulunur; araştırmaya yönlendirici bilgilenmede, dünyaya bakış tarzında önemli bir rol oynar; eğitici ve "değer" aktarıcı benzersiz işlevlerinin yanı sıra, dünyaya ve insana ilişkin pek çok şeyde öngörüde bulunmaya yeteneklidir; son olarak, sanatın estetik bir haz aracı olarak da yeri (haz verme işlevi) doldurulamaz. Einstein bunu çok iyi söylemiş: "Sanat yapıtları şahsen bana en büyük mutluluğu veriyor. Onlarla, başka herhangi bir alandan daha diri bir tinsel (düşünsel-duygusal) ferahlama buluyorum... Dostoyevski bana herhangi bir bilim düşünüründen, hatta Gauss'tan daha çoğunu veriyor."

Yaşamlarında sanatın engin önemine, sanatın insan önüne açtığı olağan-dışı ve bilinmez dünyaya tanıklık eden büyük bilgilerin sözleri daha da çoğaltılabilir. Kendi yönlerinden pek çok yazar ve ressam da, kendileri için bilimin sağlamış olduğu verimli etkiye, bilimsel araştırmalardan ve buluşlardan doğan hakikat'in güzelliğine ve yüceliğine parmak basmışlardır. Örneğin Maksim Gorki bilimsel ve sanatsal yaratıcılığın ortak özelliklerine şu sözlerle işaret ediyordu: "O durumda da, öbür durumda da başlıca rol gözlemlemeye, karşılaştırmaya ve incelemeye düşüyor; sanatçının da, bilim adamının da imgeleme ve sezgiye gereksinimi var." (3)

Aynı kaynaktan --çalışma ve üretim etkinliğinden-- doğarak biçimlenmiş olan bilim ve sanat, insanın yaratma, yeniyi hazırlama evrensel yeteneğini farklı biçimlerde dile getirir. İlkçağda bu yetenek ayrılmaz bir bütün olarak ortaya çıkıyordu. Daha sonraki evrim, mantıksal ve rasyonel biçimlerin (bilim'de olduğu gibi) yanı sıra, sezgisel ve rasyonel olmayan biçimler (sanatta olduğu gibi) taşıyan bilgilenme sürecinin bağrında bilimlerin ve sanatların birbirinden net olarak ayrılmasına yol açmıştır. Bu sırada, sanata ille de bir bilgilendirme işlevi yakıştırmaktan da vazgeçilmiştir. Ne var ki, bilime her şeyde tartışmasız öncelik arayan ve sanatın olanaklarını olumsuz yargılayan yaklaşımın bu yoldaki aşırılıkları; bu kez de, sanatsal ve diğer "esinlenme"lerin sezgiye dayalı, rasyonel-olmayan girişimlerine mutlak bir karakter yakıştıran bilim-karşıtlığının değişik biçimlerinin palazlanmasını kolaylaştırmıştır. Bu bilim-karşıtlığı bugün de, özellikle değişik irrasyonalist, varoluşçu, vb. anlayışlarda boy göstermeye devam ediyor. Bununla birlikte bugün egemen olan, --güya, her şeyi içermeye ve bilimin ve teknolojinin rasyonelliğini mutlak zafere götürmeye yetenekli olduğu öne sürülen-- modern bilimsel-teknik devrimin arkasına sığılan "bilimci" eğilimdir.

Ne var ki, sanatın kendini bilim içinde "eritme"si ve hümanist yöneliminden vazgeçmesi gerektiği fikri, yalnızca sanatın gelişmesini değil, ama bilimin kendisini de tehdit ediyor. Gerçekten de, sanatın, diğer özelliklerinin yanı sıra, --nasıl bilim sosyolojisinden, bilim ahlakından söz edebiliyorsak-- bilimsel bilgi estetiği'nde kendini belli eden engin bir "değer" aktarıcı, düzenleyici önemi de vardır.

Sanatın bilim tarafından sahneden uzaklaştırılacağına iliş-

kin kehanetler gerçekleşmedikçe, o zaman bilim ile sanatın birbirinden kopukluğu sorunu ortaya çıkarılmaktadır ki bazı yazarlara göre bu, birbirinden bağımsız iki kültürün, bilim ve sanat kültürlerinin oluşmasına kadar varabilir. Bu, birçok soruya yol açıyor. Bilim ile sanatın birbirinden kopukluğu kendine yabancılaşmanın, insan kişiliğinin parçalanmışlığının belli bir türü değil midir ? Bu kopukluk acaba abartılmıyor mu ? Ya da, ilk bakışta birbirinden bir uzaklaşma gibi gelen şey, aslında sanat ile bilim arasındaki içsel bağıntının sakın yeni tipte bir dışsal ifadesi olmasın ?

Bu soruların yanıtlanması, Marksçı yaklaşım tarzının araştırmaya yönlendirmedeki etkililiğini kanıtlar: bilimsel ve sanat sal etkinliklerin insanın bilgilenmesinde ve gelişmesinde oynadığı karşılıklı ilişkili rol ancak, bu etkinlikler insan etkinliğinin genel bağlamı --ki o genel bağlam içinde maddî üretim temel konumdadır-- çerçevesine oturtulmakla doğru olarak kavranabilir. İnsanın etkin bir varlık olarak serpilmesi, bilimsel bilgiyi de sanatı da birlikte içeren kültürde bir ilerleme olmadan nasıl gerçekleşebilir ? Marks şuna işaret etmiştir: "Sanat nesnesi, diğer her tür ürün gibi, sanatı anlamaya ve güzellikten haz duymaya yetenekli bir alıcı kitlesi üretir." (4)

İnsan yaşamını tek yanlı olarak sosyoloji çerçevesine sığdırma, deyim yerindeyse bilime katlama kalkışmalarının başarısız kaldığı artık açıktır. İnsanoğlu, geçmişte yol açtığı, günümüzde uyandırdığı, kuşkusuz gelecekte de uyandıracığı sınırlı "bilimci" fikirlerden çok daha karmaşıktır. Homo Sapiens, akılla donanmış insan, baştan başa yeryüzü yaşamının çelişkileriyle ve tutkularıyla örülüdür. İnsan, ancak bir yeryüzü varlığı olarak değer taşır ve evrensel düzeyde herhangi bir ilgiyi ancak bu özelliğiyle genel olarak çeker.

Sanat insanın benzersiz özgüllüğünü dile getirmeyi hedefler; sanat, gerek hakikat'in araştırılmasında, gerekse dünyanın dönüşüme uğratılmasında, Marks'ın deyişiyle "güzelliğin yasaları"na göre hareket edilmesine ilişkin yaratıcılık ilkesine özen gösterir. Tarih, yaratıcı özgür bireyselliğin her şeyden önce sanatta geliştiğini gösteriyor. Yaratıcılık eyleminde bilimin yanında yer almakla birlikte sanat, bilimsel arayışın sonuçlarının kişisel-olmayan biçimler altında sabitleştirilmesinin tersine olarak, yapıtlarında yaratıcılarının taklit olunamaz kişi-

liklerinin damgasını taşır; böylelikle insanın, yaratıcılık sürecine açılmasına olanak verir. Başka bir söyleyişle, sanat toplumun yaratıcı potansiyelinin gelişmesinde apayrı bir yer tutar.

Sanat, bireyin iç evrenini ortaya koyduğu için, belli bir kişisel ve toplumsal ideal edinmemizi sağlar ve bu bakımdan, tinin doruklarına doğru açılmanın sırf insana özgü bir biçimidir. Bizde uyandırdığı heyecanlarla sanat yapıtı, kişiliğin aktif yaratıcılık ilkesini bize keşfettirir ve bizi o ideali izlemeye özendirir.

Yaşamı, birbiriyle bağlanmış ve kusursuz imgelerde yansıtan sanat, insanın tek yanlı olarak gelişmiş şu ya da bu yeteneğine değil, insanın bütünselliğine hitap eder. Bundan elbette insanın, --bilimsel ve estetik yaratma yeteneği de içinde-- yeteneklerinin tüm olarak gelişmesi içinde böylece tanımlanabileceği sonucu çıkmaz. Öyle görünüyor ki insan doğasının değişik yanları, azami serpilme halinde bile, hiçbir zaman özdeş olarak ortaya çıkmıyacaktır ve rasyonel, estetik ve heyecansal bilgilenme etkinliklerinin birliğine, uyumlu etkileşimine karşın, bu etkinlikler hiçbir zaman tam bir "kaynaşma" durumuna gelmeyecektir. Psiko-fizyolojik, biyolojik ve kalıtımsal ayrımlara dayanan "insana özgü çeşitlilik", her zaman daha da çoğaltılması yerinde olacak, paha biçilmez bir zenginliktir. Böylece "birbiriyle kaynaşmak" şöyle dursun, bilimsel ve sanatsal yaratma yetenekleri serpilmeye ve gitgide daha eksiksiz bir uyum içinde birlikte yol almaya devam edecektir. Bu, insanın gelişme perspektifleri bakımından, çoğu kez kendisine ölçsüz derecede mütevazı bir rol tanınan sanat için özellikle önem taşıyor. İnsanlığın yaşamında, insanlığın kültürel değerlerinin --ki o kültürel değerler, bilindiği gibi bilimsel bilginin düzenleyicileri arasında yer alan manevî değerleri de kapsamaktadır-- gelişmesinde sanatın ağırlığı, tam tersine, olsa olsa ancak artacaktır.

Bilim ve sanat "değer"lerinin yönlendiriciliği, insan kültürünün bütünüyle ilgili olan ve insanın ve insanlığın gelişme perspektiflerine yeni bir renk katan daha genel süreçleri yansıtmaktadır. Tarihsel ilerlemeyi kabul etmekle ve böylece insanlık tarihi konusunda belli bir değer yargısı taşımakla birlikte biz, toplumsal evrimin kaderci bir yorumuna, günümüzdeki aksiyolojik ilkelerin mutlaklaştırılmasına kesinlikle iltifat etmiyoruz. Marks şunları söylüyordu: "İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama onu özgür iradelerine göre, kendileri

tarafından seçilmiş olan koşullarda değil de, geçmiş tarafından doğrudan verilmiş ve miras bırakılmış koşullarda yaparlar." (5) Bundan, birinci olarak, insanlara eylemlerinde kılavuzluk eden değerlerin, işlerliğe önceden konmuş olmayıp insanların kendileri tarafından hazırlandıkları sonucu çıkar. İkinci olarak, tarihsel bakımdan değişken olmakla birlikte bu değerler isteğe göre değil, insanlığın geçmişteki deneyiminden, daha önceki kuşakların geride bıraktığı geleneklerden hareketle değişikliğe uğratılırlar. İşte, toplumun maddî ve kültürel evriminde sürekliliğin pek önemli rol oynaması buradan ileri gelir.

Bu yaklaşım, insanın değişik aksiyolojik yönelimleri arasındaki, örneğin hakikat ve güzellik özlemleri arasındaki, dünyada iyiliğin olumlanması ve kültürel hoşgörü arasındaki vb. ilişki yorumlarına kalkıldığında çoğu kez düşülen aşırılıklardan kaçınmaya herhalde olanak verecektir. Bu aşırılıklardan biri, tarih-dışı ideal bir ilkeye güya ulaşacak bir değerler hiyerarşisi kurmak istemekte yatıyor. Başka bir aşırılık da dünyaya ilişkin, aralarında hiçbir bağ bulunmadığı iddiasında olan ve insan davranışını tek başlarına belirleyecek birer "kategorik emperatif" haline gelmek için birbirleriyle yarışan değişik değer yargıları öne sürmektir. "Sonunda hakikat (güzellik, iyilik, kültür, vb) üstün geliyorsa, dünyanın tümüyle güme gitmesinin ne önemi var". İşte, varolan değerlerden birinin abartılmasına dayanan aşırı-ilkeselliğin tipik formüllerinden biri böyledir.

Bu iki aşırılık bir noktada birleşiyor: ikisi de ayrı ayrı, bir "değer"in, insan davranışının diğer bileşenleri üzerinde ağır basmasını kabul ediyorlar. Öyle olunca, tinsel (düşünsel-duygusal) değerlerin "çok renkli" dünyası, üstün ve mutlak tek bir değer'in ışığı altında eriyip gidiyor. Biz değerler dünyasının, insanın kendisinin tarihsel karakterli yaratıcı etkinliğinin ürünü olduğunu söylerken, insan davranışının aksiyolojik belirleniminin değişik kesimleri arasında çelişki olanağını, özellikle etik'in gereklilikleri ile kültürün gereklilikleri arasında farklılık, uyumsuzluk olasılığını dışalamıyoruz. Kültürü yıkıma uğratan ahlaksal bağnazlık tehlikesini de, her şeyi bağışlamak adına önüne geleni yiyip bitiren bir kültürün taşıdığı tehdidi de görmek önemlidir. Tarih, özellikle 20. yüzyıl dünyayı, insanların tinsel yönelimindeki olanca zenginliğe karşı tek bir değer ilkesinden yola çıkarak yargılamaya kalkışmaların zararlı örnekleriyle doludur. Fakat biz insanın değerler sisteminin önceden kurulmuş

uyumluluğuna karşı çıkarırken, düşünsel ve kültürel yaratıcılığın birbirini tamamlaması olarak, tarihsel evrimlerinin her anında insanların özlemini duydukları ideal olarak, kendi başına uyumluluğu reddediyor değiliz.

Bugün açıktan açığa bir "idealist" olmak zordur, ama yine de modern kültür ile etik arasında temelli bir farklılık olduğundan pek söz edilemez. Çünkü kültür, tinsel ve evrensel değerler oluşturmaya dört elle sarıldığı ve böylece kötülüğün düzensizleştirici, yalnızca yadsıyıcı, kültüre karşıt gücüne karşı çıktığı ölçüde, tanımı itibariyle ahlaksaldır. Bu elbette, kültürün, bugün ortalığı kasıp kavuran kötülüğün hakkından tek başına gelebileceği anlamına gelmez, ama kültür, kötülükle baş edilmesine hissedilir ölçüde yardımcı olabilir. Şu var ki kültür yaratıcılarının, kötülüğün olanaklı tüm değişik türlerini ayırt etmeyi öğrenmeleri ve birliklerinin gücünü anlamaları gerekiyor. Bizler, en yüksek tinsel değerlerin tüm insanlığın yapıtı olduğu ve bütün insanlara ait olduğu bilinciyle birleşiyoruz. Her ülkedeki kültürel kazanımlar kimilerinin böbürlenmesine, kimilerinin kiskançlık duymasına değil, insandan, insanın tinsel yeteneklerinden sevinmeye, gurur duymaya yol açmalı, böylece insanların bölünmeleri yerine birleşmelerine hizmet etmelidir. Goethe'nin sanat ve bilim konusundaki sözlerini hatırlayalım: "Soylu ve yüce olan her şey gibi onlar, tüm insanlığa aittir ve ancak, aynı çağda yaşayan ve geçmişten bize kalmış olanı sürekli olarak göz önünde tutan tüm insanların özgürce etkileşimiyle serpilebilirler." (6)

Daha önce bazı düşünürlerin bilimsel-teknik ilerlemede, hümanist kültüre, insanın tüm yanlarıyla ve uyumlu olarak serpilmesine karşıt öğelerden birini bulduklarını söylemiştik. Bundan, daha genel olarak, bilimsel bilgi ve teknolojik etkinlik karşısında bilincin, hümanist kültürün, insanda insanca olanın direniş gücünün yetersiz olduğu sonucu çıkarılıyor. Hümanist kültür kendini vermek istediği şeyden kuşkuya düşmüşe benziyor: bilimlerin ve tekniklerin bu güçlü çağında, ahlaksal ve estetik değerler çoğu kez bir Donkişotluk olarak görünüyor.

Bununla birlikte, modern hümanist bilince acı veren çatışmayı aşmanın yine de, temelden farklı bir olanağı vardır. Marks daha o zaman bile, dünya görüşünün ve pratik davranışın iç çelişkileri olmayan hümanist bir sistemini hazırlamaya, başarısızlığa daha başından mahkûm böyle bir yeltenişe hiç yanaşmamıştı. Bireyin, kültürün ve toplumun kendi kendini yetkinleştirmesine ilişkin hümanist ilkeleri yorumlama çabala-

rının yol açtığı çatışma, belli bir düşünürün meziyetlerinden ya da kusurlarından değil^{de} bu çatışmanın nesnel olarak yüz yüze geldiği somut kültürel durumdan kaynaklan^{dığına göre}ır. Önde duran öncelikli görev, hiç kuşku yok ki, toplumun varolan nesnel yapısını aşmak ve pratikte onu dönüşüme uğratmaktır.

İşte bu yüzden, kanımca, insanın insancalığını yitirmesinden, kültürün gerilemesinden oldukça sık söz eden, böylece daha önceki kültürün tüm hümanist geleneğini de, insanlığın toplumsal-kültürel ve ahlaksal ilerlemesini hedefleyen somut çabaları da bir kaleme silip atan tezleri hatalı saymak gerekir; o tezler insanın manevî mükemmelleşme olanağını, isteseler de istemeseler de, kuşku altına düşürdüklerinden, günümüzün zorluklarla dolu dünya ölçeğindeki bağlamında ahlaka da alabildiğine aykırı düşüyorlar.

Bu anlayışların tersine olarak sosyalist kültür emekçileri bilinçli olarak kendilerini geçmişin soylu hümanizminin mirasçıları, gerçek, komünist hümanizmin yandaşları olarak açıklıyorlar. Komünistlerin idealleri, insanlığın çektiği çilelerin meyvésidir ve dolayısıyla, modern uygarlığın ve onun kültürünün "kendi kendini kaçınılmaz olarak yok edeceği" kehanetinde bulunanların hummalı telaşına karşı çıkan evrensel^{ölecekte} etik^{bir} anlam taşır. Marksçılar insan uygarlığının geleceği ile gitgide daha insancalaşan bir kültürün serpilmesi arasında bağ kuruyorlar. Tüm birikmiş tutkularını ve törelerini insanın, onun tam ve özgür serpilmesinin hizmetine koyan bir kültür, esinlendirebilen, bireysel ve toplumsal düzeyde eyleme, diyaloga, bu doğrultuda güçleri yumlaştırmaya itki verebilen işte böyle bir perspektiftir.

20. yüzyılda, insan değerinin, insan ile toplumsal çevre arasındaki bağların ve kısacası, hatta insan yaşamının anlamının yitip gittiğinden gitgide daha çok söz ediliyor. Bunlar tinsel bunalım üzerine: bilim ve sanatın bunalımı, geneliyle kültürün bunalımı, hatta insanlığı barbarlığın karanlığına bırakarak kültürün yok olması üzerine şom düşüncelerle at başı gidiyor. 20. yüzyıl gerçekten de hümanist kültür için çetin sınavlar yüzyılı oldu. Ama insanda ve insanlıkta Prometheus'un yaratıcılık ateşi ve de Prometheus'un sunduğu ilk erdem: umut, ruhun yaratıcı güçlerinin rasyonel-olmayan ama en önemli dışı vurumlarından biri olan umut nasıl sönebilir? Goethe, umudun mezar kıyısında bile boy verdiğini söylüyordu. İnsanın, bir ideali ve bir hedefi ön-

ceden farketmekteki tükenmek bilmez yeteneği işte bu duyguda somutlaşmaktadır.

Bu yetenek ve umut geleceğe, tarihsel ilerlemeye, insanın gücüne ve yenilmezliğine inancı besliyor. Hemingway, insanın yenilmek için yaratılmadığını, onun yok edilebileceğini ama yenilemeyeceğini söylerken haklıydı. Bu övünç verici vargı, çetin, zorlu koşullar altında yaşam tarafından, hem de herhalde gereğinden çok sınanmıştır; ama insan doğasının hazinesinin durmadan büyümesi aklın ve insansal olanın tam zafer kazanacağına umudu güçlendirmektedir.

Bu vargı, insana ilişkin bilimsel felsefenin ahlaksal temeli olarak yeni, gerçek hümanizm ilkesine dayanıyor. İnsan evriminin mantığı, varolmanın ve bilgilenmenin anlamı, insanın gelecekte beklenenleri işte bu ilkede kendine temel buluyor. Bu ilke aynı zamanda, yeni bir sentez sağlayacak, insanlığın hümanist kültürünü yeni doruklara doğru, daha büyük bir boyutta yeni bir Rönesansa doğru götürecektir tükenmez manevî gücü de içinde barındırıyor.

- o-o -

-
- (1) N. BOHR: Atomic Physics and Human Knowledge, John Wiley and Sons, Inc., New York, 1958, p.79.
  - (2) The Autobiography of Charles Darwin 1809-1882, Marcourt, Brace and Co. New York, 1958, p.139.
  - (3)
  - (4) K.MARX: Manuscripts de 1857-1858 ("Grundrisse"), t. I, p.26.
  - (5) K. MARX, F.ENGELS: Oeuvres choisies en trois volumes, Éditions du Progrès, tome premier, 1978, p.414.
  - (6) Johann Wolfgang GOETHE: Maximen und Reflexionen, Aufbau-Verlag, Berlin und Weimar, 1982, S.139.